

NEM EMBER: PÁCIENS

Keresztury Tibor: *Húlt helyem*

„Jó, hát akkor itt fogunk élni.” A magyar filmtörténet emblemikus mondatát az utóbbi negyven évben számos alkalommal idézték már, hatóereje bizonyítja, hogy a *Megáll az idő* szállóigéje máig nem veszítette érvényét. Keresztury Tibor új kötetében, mely ugyan csak megidézi Gothár filmjét,¹ mégsem működik a mondat. Az önéletrajzi alapozású regény elbeszélőjének életlehetőségeit ugyanis drasztikus módon határozza meg egyetlen tényező – egy rendkívül ritka, végzetes betegség.

A *Húlt helyem* tematikai szempontból a betegségirodalomként definiált – a személyesség fokát, a fikcionalizálás módját és a prózapoétikai megoldásokat tekintve rendkívül eltérő – szövegek sorába illeszkedik. Keresztury regénye a gyakran emlegetett kötetekhez hasonlóan (többek között Karinthy Frigyes: *Utazás a koponyám körül*, Nádas Péter: *Saját halál*, Esterházy Péter: *Hasnyálmirigynapló*, Szilasi László: *Luther kutyái*) a szerzői szubjektum primer testi tapasztalatait állítja középpontba, hét fejezetben szól alkoholproblémákról, depresszióról és a multiszisztémás atrófia (MSA) nevű súlyos neurológiai betegségről.

A kötet hangütése nem idegen az életmű korábbi darabjaitól, a szerző tárcanovelláihoz (például *A készlet erejéig* [2012] című gyűjteményes kötet darabjaihoz vagy a legutóbbi, *Temetés az Ebihalban* [2015] című kiadványhoz) hasonlóan a regény is egymástól távoli minőségeket kapcsol össze: abszurd, ironikus, tragikus és frivol elemeket ötvöz – minden eddigénél megejtőbb módon. Az autofikció műfaji jellemzőit mutató *Húlt helyem* – számos szerzői megnyilatkozás szerint – az életművet záró, számvetésszerű kötet. Az egymástól látszólag különálló, eltérő életszakaszok eseményeit feldolgozó fejezetek mindegyike önéletrajzi alapozású, Keresztury ugyanakkor következetesen érvényesíti írói törekvését, miszerint szembetűnő fikciós elemekkel és referenciális olvasatot megkérdőjelező narrációs megoldásokkal távolítja el szövegét az életanyagtól:

„Az eltávolítás, a távolságtartás narratív eszközei egy efféle személyes érintettségű prózában elengedhetetlenek, nélkülözhetetlenek, úgy gondolom. Segítettek nekem is írás közben szembenézni a dolgokkal, igen, de ennél is fontosabb, hogy effajta distancia nélkül reflektálatlan panaszáradat, pusztá feltáruló önvallomás volna az egész, az pedig nem iro-

¹ „Hát akkor innentől... kezdte volna egyik kedvenc filmjéből torzítva idézni a jól bevált mondatot, de ezúttal függőben maradt, befejezetlenül. A mondat nem működött. Elolvasta újra [betegsége leírását], jól értette-e. Hat-hét év alatt halálhoz vezet. Gyors fejszámolás következett. Ez a hetedik év. Öt nap múlva átfordul a nyolcadikba.” (189.)

Magvető Kiadó
Budapest, 2021
220 oldal, 4499 Ft

dalom – sokkal inkább a pszichológusunkra tartozik. Másrészt ez a megteremtett külső nézőpont teszi legjobb szándékaim szerint érzékelhetővé, hogy ez az alanyi próza azért úgy önéletrajzi, hogy tele van fiktív jelenetekkel, figurákkal, történetekkel, kitalált eseményekkel. Az autobiografikus jelleg nem kizárólagos tehát.”²

Az interjúban említett külső nézőpont különleges módon érvényesül a kötetben. Már az első, *Betelt a pohár* című fejezetben szembetűnik, hogy a narrátor, aki alkoholfüggőségének gyógyítása reményében különös műtétnek veti alá magát, hol egyes szám első, hol egyes szám harmadik személyű elbeszélést működtet. A történet előrehaladtával bebizonyosodik, hogy a narrátori pozíció váltakoztatása korántsem öncélú játék, pusztán technikai ügy – a mű lényegét érinti, s a regény központi alakjaként megformált szereplő identitásvesztésével és az elbeszélői szubjektum beteg testhez fűződő viszonyával áll összefüggésben. Reflexív írói eljárásról tanúskodik, hogy a *Betelt a pohár*ban éppen akkor detektálható a narrátori pozíció elmozdulása, amikor a központi szereplő teste sérül, a műtét során bemetszést hajtanak rajta végre:

„Figyeltem, ahogy remegő kezébe veszi a szikét, miközben a trécselő csoport kaján érdeklődéssel a seggem köré csoportosul. Ejtünk egy szép négy-öt centis esztétikus vágást, nehogy az alkoholista úr panaszt tegyen, vagy a kedves barátnője reklamáljon, hogy a gaz orvos elcsúfította egy kurva nagy heggel a fenekét, és diszkréten beletesszük ezeket a szuper, ukrán bányászokra kifejlesztett pirulákat, vett elő egy cirill betűs gyógyszeres dobozból hat szürreális méretű kapszulát.

[...]

Elájulhatott. Annyit hallott még, hogy ne karcolgassa a felületet, vágjon mélyebben bele, különben hogy a magasságos úristenbe fog beférni neki mind a hat darab! Halványan érezte, ahogy a kiscsávó nyomja a kapszulákat a testén ejtett nyitott sebbe [...].” (19–20.)

Az idézet jól példázza az elidegenítő effektust, illetve azt, hogy az elbeszélő tudata és teste miképpen válik el egymástól az egyes szám harmadik személyű narrációban. A korporális érzékletek elidegenítése a test diszfunkcióit középpontba állító regény további két erős fejezetében is hatásos eljárásnak bizonyul. „[F]öldre szegezett tekintettel azon gondolkoztam, kinek a lába megy alattam oly különös módon, kinek csattog a jobb talpa lépésről lépésre a betonon” (181.) – szól a Parkinson-kórhoz hasonló tünetekkel járó MSA-betegség elhatalmasodásáról szóló *Kifutó széria*. A gerincsérvben szenvedő főszereplő elalvás előtti gyötrődéseit elbeszélő *Röpiül az idő* pedig azt a megrázó tapasztalatot írja le, amikor a test képtelen ellátni mindennapos feladatát – például végrehajtani egy egyszerű mozgatsort:

„A következő feladat, hogy fel kell innen állnom, és el kell érnem az ágyamat [...]. A pamlag széle felé csúsztatva a segget, megbillent, de visszafogta: hopp, hopp, lassabban, a testtel, mindjárt lefordulok. Azt meg már, hogy felálljak a földről, ne kívánja senki – fejen ne álljak? táncot ne járjak? –: az már tényleg meghaladná a rendelkezésre álló képességeket. Fejjel rohanok a falnak, nincs felépítve a stratégia. Először is fel kell ülni. Ez helyesnek tűnt, elméletben, de nem működött a hasizom. Patthelyzet volt.” (133–134.)

² „Tegező viszonyban a halállal. Marik Noémi interjúja Keresztury Tiborral”, *Népszava*, 2021. 06. 12., https://nepszava.hu/3122588_tegezo-viszonyban-a-halallal-keresztury-tibor-nem-tesz-engedmenyeket (hozzáférés: 2022. 02. 28.).

A *Röpiül az idő* több szempontból is kiemelkedő fejezet. A szöveg alapszituációja banális: Keresztury elbeszélője a debreceni Küküllő utcai lakásának pamlagán fekszik, az esti tévéműsort nézi, miközben igyekszik úgy helyezkedni, hogy enyhítsen kibíráhatatlan fájdalman. A fejezet a cselekményt a minimumra redukálja, az (ironikus címadást érvényesítő) *Röpiül az idő* mindvégig egyetlen mozdulatsorra koncentrál: a mozgásában korlátozott narrátor eltökéli, hogy kispárnája csücskét háta fájó pontjához fogja helyezni – próbálkozásai azonban minduntalan kudarcot vallanak. Keresztury bravúrt hajt végre, amint közel hetven oldalon keresztül taglalja a kispárna csücskével folytatott műveletet, s közben a kétségbeesett narrátor tudatműködését szemléltetve (és a többszörösen terhelt témákhoz kötődő kliséket elkerülve) szól többek között szorongásról, a test kiszolgáltatottságáról, életöztönről és halálvágyról.³

A *Hílt helyem* borítója pontosan tükrözi a regény tónusait, a kötet az életút sötét szakaszait láttatja. A *Betelt a pohár*, a *Röpiül az idő*, a *Kifutó széria* és a *Hattyú dala* az egyén szenvedéstörténetére fókuszál, míg a *Barátok köztben* (mely a pszichiátriai osztályon kemény bánásmódban részesített páciensek életkörülményeiről tudósít) vagy a gyermekkor (korábbi írásokból is ismert) avasi helyszínén játszódó *Sötét-kapu felé* és *Keszi bácsi haldoklása* című fejezetekben a társadalom peremén élők közösségében tapasztalt brutalitásról és kilátástalanságról olvashatunk. Keresztury regényének megrázó volta abban áll, hogy e súlyos témákat formabontó megoldásokkal dolgozza fel.

A kötet jól érzékelhető törekvése, hogy világunk periférikus területeire irányítsa a figyelmet. A *Barátok közt* például éppen azokkal az emberekkel kapcsolatban kelt rokonszenvet, akik a saját életük feletti kontrollt veszítve a pszichiátriai osztály lakóiként vegetálnak;⁴ a *Betelt a pohár* pedig az egészségügy intézményeiben identitásuktól és emberi mivoltuktól megfosztott páciensekről szól.⁵ Teszi mindezt Keresztury úgy, hogy szerencsésen elkerüli az utóbbi években felértékelődő érzékenyítő irodalmi szövegek ismert csapdáit – a szegénységi irodalomhoz sorolható írásokhoz képest szélesebb spektrumon mozog, tematikai és nyelvi szempontól is rendkívüli rétegzettséget mutat, a képviselési próza ambícióitól távol tartja magát, a világ aktuális állapota szempontjából valóban égető témákat pedig kellő reflexióval kezeli. A *Hílt helyem* így lesz hiteles és megrendítő olvasmány, mellyel beteljesedik a poétikai törekvés: Keresztury fajsúlyos regényt írt – bízunk benne, hogy nem az utolsót.

³ A regényfejezet hatásos megoldásai azok a szövegrészek, melyek a történet cselekménytelenségére az olvasónak címzett ironikus kiszólásokkal hívják fel a figyelmet: „Teljesen megértem, ha ezen a ponton némely olvasóim már hajukat tépve vonítanak, s az ég felé rázván összekulcsolt ujjukat, könyörögve kérik a fennvalót, tegye már be ez a szerencsétlen azt a kibaszott párnát, a keserves úristenit, haladjunk már, történjen már valami [...]. Nem segíthetek. Türelemért esedezem. Láthatják, csinálom, magam is ezen dolgozom. De amíg a valóságban el nem dől a dolgok kifejelete, hogy tudhatnám kitalálni szövegileg, már engedelmet kérek, hogy mi következik? [...] „Úgyhogy szépen kérem, ne tessenek siettetni engemet: tovább fogok lépni, ha evvel a jelenettel az életben és az irodalomban egyaránt megleszek” (98–99).

⁴ „Az ápoltak elindulnak csoszogva, némán a kórtermeik felé; aki nem mozdul, azt az ápolók fektetik le. Ballagok a társaimmal én is; csupa olyan ember között, akinek mindig kétjegyű sorsszámot osztanak, és tíz esetből nyolcszor a kilencenél ér véget a félfogadás. Akit folytonosan levegőnek néznek, akit, ha szóra méltatnak, megkérnek, hogy álljon arrébb, akit nem ölelt meg senki húsz rohadt éve legalább.” (161.)

⁵ A páciensek tárgyiasítását a *Betelt a pohár*-ban olvasható orvos–beteg párbeszéd jól példázza: „Hány kiló? Sacc per kábé nyolcvan-nyolcvanöt. Na, ebből is látják, kollégák, folytatta a szakmai gyakorlatot az orvos, ezeknek se kép, se hang, azt se tudják, hány kilók. Túllövöm az érzéstelenítőt, feljelentenek. Ahhoz értenek” (19.).